

УДК 94(477):[347.471.8:613.261]«19»

О. А. Пивоваренко

**ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕГЕТАРІАНСЬКИХ
ТОВАРИСТВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Пивоваренко Олена Андріївна, канд. іст. наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, e-mail: pivovarenko@ukr.net

Національний університет харчових технологій,
вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено питання доброчинної діяльності вегетаріанських товариств, що функціонували на підросійських землях України. З'ясовано, що фінансовою основою для такої діяльності служили прибутки від вегетаріанських їдалень, що належали товариствам. Доведено, що найбільше коштів з-поміж інших виділяли Київське й Одеське вегетаріанські товариства, оскільки були найбільшими і мали непогані прибутки. З'ясовано, що основною формою доброчинності була роздача безкоштовних і пільгових обідів, часто цільових, переважно для студентської молоді. Встановлено, що початок Першої світової війни активізував доброчинну діяльність, що виражалась у виділенні значних грошових коштів на різноманітні гуманітарні потреби, опікуванні дітей-сиріт, облаштуванні військового лазарету.

Ключові слова: доброчинність; благодійність; вегетаріанське товариство; їдальня; обід; шпиталь; дитяча колонія; Перша світова війна.

Е. А. Пивоваренко

**БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ВЕГЕТАРИАНСКИХ ОБЩЕСТВ НА УКРАИНСКИХ
ЗЕМЛЯХ В НАЧАЛЕ XX СТ.**

Пивоваренко Елена Андреевна, канд. ист. наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин, e-mail: pivovarenko@ukr.net

Национальный университет пищевых технологий,
ул. Владимирская, 68, Киев, 01601, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье освещены вопросы благотворительной деятельности вегетарианских обществ, которые функционировали на подростковых землях Украины. Выяснено, что финансовой основой для такой деятельности служили доходы от вегетарианских столовых, принадлежащих обществам. Доказано, что больше всего средств среди других выделяли Киевское и Одесское вегетарианские общества, поскольку были самыми большими и финансово обеспеченными. Установлено, что основной формой благотворительности была раздача бесплатных и льготных обедов, часто целевых, преимущественно для студенческой молодежи. Начало Первой мировой войны активизировало благотворительную деятельность, которая выражалась в выделении значительных денежных средств на различные гуманитарные нужды, попечении над детьми-сиротами, устройстве военного лазарета.

Ключевые слова: благотворительность; вегетарианское общество; столовая; обед; госпиталь; детская колония; Первая мировая война.

O. A. Pyvovarenko

**VEGETARIANSOCIETIES' CHARITY ON UKRAINIAN LAND
ON THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Pyvovarenko Olena Andriivna, PhD in History, Associate Professor of the Department of Humanitarian Disciplines, e-mail: pyvovarenko@ukr.net

Natioanal University of Food Technologies
68, Volodymyrska str., Kyiv, 01601, Ukraine

ABSTRACT

In the historiography this is the very first attempt to explore one more side of vegetarian societies' activity on Ukrainian lands. It is their charitable work. Relying on materials from the periodical vegetarian press, it was discovered that the financial basis for such activities consisted of the profits from vegetarian canteens belonging to mentioned societies. It has been proved that the largest amount of funds, among others, was allocated by Kiev and Odessa vegetarian societies, since they were the largest and the richest comparing to others. It was found out that the distribution of free meals was the main form of charity which was constantly growing. Such assistance was frequently targeted and intended mainly for student youth. The beginning of the World War I intensified charitable activities. Free lunches started to be distributed to families of lower-ranking officers called to the army prior to commencement of hostilities. Moreover, new forms of charity were created, such as the allocation of significant funds on various humanitarian needs, for instance, the arrangement of colonies and shelters for children deprived of parental care and arrangement of a military infirmary for lower ranks. Kyiv vegetarian society was the most active regarding these issues.

Key words: *charity; vegetarian society; canteen; lunch; hospital; children's colony; World War I.*

Доброчинність завжди була невід'ємною складовою української культури та традиції. Вона була засобом демонстрації світогляду, адекватної соціальної поведінки, виявом громадянської ініціативи тощо. Підвищений інтерес до дослідження історії доброчинності в непростих умовах розбудови громадянського суспільства в Україні зумовлений необхідністю звернення до накопиченого в минулому досвіду в цій галузі.

Так, окремі епізоди діяльності на українських етнічних територіях, особливо у найбільших міських центрах, різноманіт-

них громадських, благодійних організацій і товариств знайшли висвітлення в роботах вітчизняних вчених [1–4]. Разом з тим обділена увагою добродійна діяльність невеликих товариств і об'єднань загалом і вегетаріанських товариств зокрема. Це обумовлено розпорошеною джерельною базою, але про її відсутність говорити неможна. Тому метою цієї розвідки є дослідження напрямків добродійної діяльності вегетаріанських товариств на українських землях на початку ХХ ст.

Вегетаріанські товариства на підросійських землях України діяли в шести містах: Києві, Одесі, Полтаві, Катеринославі, Харкові, Житомирі. Середня кількість членів товариств коливалась від 15 до 100. Найбільше їх було в Одеському товаристві — 200. Більшість вегетаріанців були представниками інтелекції і студентської молоді.

Фінансовою основою діяльності вегетаріанських товариств були членські внески, досить незначні: від 3 р. до 5 р. на рік; добровільні пожертви, які були рідкісними й не перевищували 100 р.; та прибутки від вегетаріанських їдалень, заснованих товариствами. Саме останні стали осередками добродійності вегетаріанських товариств через роздачу безкоштовних обідів. Так, заснована 24 серпня 1908 р. їдальня «Ради Київського вегетаріанського товариства», перейшовши у власність товариства 1 червня 1909 р. [5, с. 24], вже на початку 1910 р. надала «Київському обществу скорой помощи учащимся» безкоштовні обіди. Таких обідів за перші три місяці було видано 153 (5 студентам і 5 курсисткам) [6, с. 57]. Загалом же вегетаріанською їдальнею Київського вегетаріанського товариства протягом 1910 р. було видано 2013 безкоштовних обідів, що складало близько 1 % від загальної кількості виданих обідів. Окрім цього, за 11 місяців персоналу і обслузі було видано безкоштовно 9900 обідів, або 39 600 порцій [7, с. 61].

Безкоштовні обіди в Києві зазвичай надавались одній особі не більше трьох місяців, щоб уникнути зловживань. Значний їх відсоток видавався студентам, народним учителям-курсистам. З року в рік їхня кількість зростала. Так, Київським вегетаріанським товариством у 1910 р. було витрачено на безкоштовні обіди 486 р. 61 коп.; в 1911 р. — 569 р. 59 коп.; в 1912 р. — 1200 р. 56 коп. Тобто в 1912 р. видавалось 5000, а в 1913 р. — 5340 безкоштовних обідів [5, с. 24].

Переважна більшість таких обідів надавалась студентам, які у різні роки складали від 40 до 60 % відвідувачів вегетаріанських їдалень. Студентів приваблювала в першу чергу відносно низька ціна на вегетаріанські обіди, але й практикуючих вегетаріанців у студентському середовищі було чимало. У 1912 р. частка студентів складала 2/5 (40,1 %) київських вегетаріанців [8, с. 26].

Не залишались студенти поза увагою і Одеського вегетаріанського товариства. У січні 1914 р. ректору Новоросійського університету і директору Вищих жіночих курсів було передано по 75 білетів на безкоштовні обіди для видачі найбіднішим студентам і курсисткам [9, с. 35]. Загалом протягом 1914 р. студентам було надано пільг на обіди на суму 2776 р. 48 коп., що дорівнювало 4,5 % від усіх отриманих їдальнею коштів [10, с. 110].

Таку благодійність, звичайно, могли собі дозволити лише Київське й Одеське вегетаріанські товариства, де існувало по декілька потужних їдалень. Але й зовсім нові заклади долучались до подібної діяльності. Так, їдальня Харківського вегетаріанського товариства з перших днів свого існування запропонувала 10 % знижки для студентів [11, с. 37].

Незважаючи на обмежені кошти, вегетаріанські товариства періодично здійснювали й грошові пожертви. Так, Київське вегетаріанське товариство у 1911 р. пожертвувало на користь голодуючих 100 р., а в 1912 р. на ці ж цілі пожертвувана була одиноконна виручка двох їдалень товариства за 13 березня у суммі 206 р. 38 коп. [12, с. 150]. Надавалась і персональна допомога. Протягом трьох місяців 1912 р. і на весь 1913 р. вирішено видавати літньому члену товариства по 15 р. щомісячно, окрім безкоштовного сніданку й обіду [5, с. 24].

Початок Першої світової війни не залишив байдужим вегетаріанську спільноту. Незважаючи на ідеологічне несприйняття будь-якого насилля й відкритого засудження війни як такої у вегетаріанській пресі, товариства ще до початку бойових дій активно долучились до гуманітарної допомоги родинам призваних до армії.

Катеринославське вегетаріанське товариство відкрило 23 липня 1914 р. вегетаріанську народну їдальню для допомоги сім'ям запасних. Ще до початку бойових дій їдальня годувала

110 родин, щоденно по 300–400 чол. Вартість сімейної порції коштувала 5 коп., але більшість видавалася абсолютно безкоштовно. Незважаючи на те, що їдальня обслуговувалась волонтерами, яких явно бракувало, витрати склали біля 400 р. на місяць і лише частково покривались платними обідами, виручка від яких не перевищувала 126 р. Дефіцит часткового покривався коштами міського бюджету, частково приватними пожертвами [13, с. 8; 15, с. 248].

Київське вегетаріанське товариство на загальних зборах 5 серпня 1914 р. одностайно ухвалило на весь час війни видавати 50 безкоштовних обідів на день сім'ям запасних нижніх чинів, призваних до армії. Ці обіди видавались у громадській їдальні на Галицькому базарі особам, чия бідність і належність до сімей призваних до армії була засвідчена Міською Управою. Родинам службовців товариства, призваним до армії, ухвалили видавати половину жалування [14, с. 4].

Полтавське вегетаріанське товариство на загальних зборах 9 серпня 1914 р. розглядало питання про надання допомоги сім'ям запасних, призваних на війну. Спочатку було виділено 25 р. і ухвалено відпускати щоденно 10 безкоштовних обідів для нужденних, а пізніше пристали на пропозицію М. С. Дудченка надати визначену допомогу сім'ям, які особисто відомі членам товариства [15, с. 249].

14 жовтня відбулися надзвичайні збори членів Одеського вегетаріанського товариства, на яких була розглянута і схвалена пропозиція Ради товариства про асигнування 100 р. одноразово і 5 % до закінчення війни валової виручки на користь сімей запасних. А на засіданні Ради Київського вегетаріанського товариства 23 жовтня 1914 р. було ухвалено внести в Комітет по сбору пожертв «Київ — Польщі» денну виручку Першої їдальні товариства в день збору — 4 листопада. Щоправда, внесена в комітет сума в розмірі 158 р. 89 коп. була отримана за разові обіди й не включала вартості абонементів [16, с. 4].

Тільки Одеським вегетаріанським товариством протягом 1914 р. на потреби воєнного часу було пожертвувано: Новоросійському військовому благодійному товариству — 290 руб.; на безпритульних дітей сімей воїнів — 290 руб.; для дітей євреїв — 32 р. 27 коп. Окрім цього, ухвалено відраховувати 2 % валової виручки їдальні до Єврейського товариства опіки про

дітей запасних; дружинам запасних видано 4 р. Загалом на потреби війни видано було 616 р. 27 коп. Кошторис Одеського вегетаріанського товариства на 1915 р. передбачав відрахувань на потреби війни у сумі 1800 р., окрім цього, передбачались витрати 600 р. на безкоштовні обіди і 3000 р. на пільгові (зі знижками) обіди для студентів і курсисток [17].

Вегетаріанські товариства не обмежились у своїй добродійній діяльності лише роздачею безкоштовних обідів у вегетаріанських їдальнях та виділенням грошей. На початку 1915 р. на сторінках «Вегетарианского обозрения» було поставлено питання про організацію трудових колоній для дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах війни. Подібний позитивний досвід у вегетаріанській спільноті за умов мирного часу вже існував [18]. Для реалізації такого проекту необхідно було зібрати достатньо коштів і залучити дієвих організаторів. Редакція журналу зголосилась бути координатором цього проекту, а Одеське вегетаріанське товариство пожертвувало на безпритульних дітей 616 р. 27 коп. [10, с. 110].

Ентузіастів справи не бракувало. Вже в наступному номері видання був опублікований лист А. К. Кушлейко з пропозицією організувати подібну колонію на власних землях, безоплатно надавши свій будинок, реманент і догляд за дітьми, за умови фінансової підтримки хоча б у перший рік [19]. Але в умовах війни втілити цю ідею в життя так і не судилось.

На практиці проект, і то частково, був реалізований лише під патронатом Київського вегетаріанського товариства. 24 квітня 1915 р. була відкрита літня трудова колонія для дітей запасних в с. Звонковому для дівчаток 12–14 років. Колоністки самі готували обід, прали білизну, вирощували овочі на орендованому для них городі та виконували інші роботи по господарству [20, с. 153].

З активізацією воєнних дій наростає приплив біженців до Києва. Тому на осінь 1915 р. гостро постало питання про допомогу останнім. На засіданні Ради Київського вегетаріанського товариства 6 жовтня 1915 р. обговорювалося питання про заснування вегетаріанського притулку для дітей-біженців. Рада, принципово схваливши проект, уповноважила одного зі своїх членів прописати деталі й кошторис. Вже 15 жовтня Рада, заслухавши доповідь і попередній кошторис притулку, ухвалила

подати на затвердження Загальних зборів одноразову допомогу в сумі 1200 руб. для обладнання притулку й по 200 руб. в місяць на його утримання [21, с. 16].

Окреме місце в доброчинності вегетаріанських товариств посідає участь Київського вегетаріанського товариства в організації військового лазарету для поранених нижніх чинів № 12 по вул. Хрещатик, 42, який офіційно відкрився 19 жовтня 1914 р.

Влаштований він був на кошти декількох організацій і приватних осіб і від початку нараховував 120 ліжок, розподілених наступним чином: Київське громадське зібрання — 20 ліжок; Київське вегетаріанське товариство — 20 ліжок; Товариство зубних лікарів — 10 ліжок; службовці Губернської земської управи — 20 ліжок; службовці Київського електричного товариства — 20 ліжок і кілька іменних ліжок. А. О. Шанцер, відомий київський підприємець, надав власне домоволодіння для організації лазарету й за власний кошт утримував 25 ліжок.

На облаштування лазарету Земський союз виділив кошти: 1) на утримання медичного та службового персоналу — в сумі 1600 р.; 2) на утримання хворих — по 40 коп. на день; 3) на медикаменти і перев'язувальний матеріал; 4) на пристосування приміщення для лазарету — 2505 рублів; 5) на обладнання операційної; і 6) у разі необхідності зобов'язувався організувати пральню. Інші витрати, зокрема, на облаштування ліжок, брали на себе вищеназвані товариства й особи [22, с. 3].

Київське Вегетаріанське товариство вклало 1000 рублів, асигнованих Загальними зборами 6 вересня [14, с. 6]. Тоді передбачалося, що цієї суми вистачить лише на 2 ліжка в Червоному Хресті протягом півроку. Але на засіданні Ради товариства 16 вересня було вирішено укласти угоду з іншими громадськими організаціями для облаштування лазарету № 12, так як за попередніми підрахунками витрати на купівлю ліжок і білизни не перевищать 40 р. на місце. Таким чином, з'явилася можливість влаштувати 25 ліжок на ті ж 1000 р. З огляду на це Рада вважала за можливе видозмінити в цьому сенсі постанову Загальних зборів.

Був обраний уповноважений від товариства. Один із залів 1-ї їдальні був наданий для шиття білизни. Для цього запрошена досвідчена закрійниця й відряджені 5 офіціанток, а 5 машин були безоплатно надані приватними особами. 48 штук

білизни було пошито на дому двома дамами. Але припущення про можливість обладнати 25 місць не здійснилося.

За кошторисом виявилось, що буде потрібно додаткове асигнування в 12 р. на ліжко, оскільки при спільному обговоренні з представниками земства питань щодо обладнання лазарету з'ясувалось, що упущений цілий ряд витрат на предмети першої необхідності, які земство на себе не бере. Рада Київського вегетаріанського товариства 29 вересня ухвалила обладнати тільки 20 ліжок, оскільки додаткове асигнування значно перевищило б суму, надану Загальними зборами [22, с. 4].

Лазарет № 12, обладнаний групою громадських організацій і декількома приватними особами, успішно працював протягом року, обслуговуючи 150 місць. Група учасників для того, щоб надати більше ефективності управлінню лазаретом, вирішила організувати особливе Тимчасове товариство по обладнанню та господарському завідуванню.

Метою товариства було своєю працею й за рахунок своїх коштів обладнати госпіталь до 150 ліжок для хворих і поранених нижніх чинів, забезпечити його відповідним приміщенням і господарським інвентарем, а також вести найкращим чином справи госпіталю протягом всього його існування. Кошти Товариства утворювались з одноразових внесків учасників, з обов'язкових щомісячних внесків по 3 р. на кожне обладнане ліжко, різних пожертвувань і прибутків від читань, вистав, концертів, виставок тощо.

Передбачалось, що до складу товариства ввійдуть по три представники від кожної організації, які брали участь в обладнанні ліжок, особи, які обладнали в ньому іменні ліжка, або їх представники, особи, які надали безкоштовно приміщення, і ті, хто відають будівельною частиною з пристосування приміщення під госпіталь.

Останні об'єднавчі збори відбулись 2 жовтня. Участь у новому Тимчасовому товаристві взяли всі товариства-засновники лазарету, окрім двох. Проведені були вибори в Правління, Ревізійну й Господарську комісії. У всіх органах Тимчасового товариства брали участь по одному представнику Київського вегетаріанського товариства [21, с. 16–18].

У 1916 р. лазарет було передано на утримання комітету Всеросійського союзу земств, за офіційною версією, через не-

задовільне фінансове становище його засновників [23, с. 4–6]. Однак є підстави вважати, що фінансові справи лазарету похитнулись у зв'язку з обвинуваченням А. О. Шанцера в шпигунстві і секвестрі його майна, у тому числі будинку, де розміщувався лазарет [24, с. 279].

Отже, не викликає сумніву, що добродійна діяльність була весь час на порядку денному вегетаріанських товариств. Незважаючи на обмеженість у коштах, ці товариства надавали допомогу не лише своїм прихильникам, щоправда, у мирний час ця допомога мала виражений ідеологічний підтекст. Разом з тим події Першої світової війни активізували принципово нові для вегетаріанського співтовариства напрямки добродійності, як допомога біженцям, пораненим, дітям-сиротам тощо, продемонструвавши не лише гуманізм, а й сформовану громадянську позицію. Загалом порушені питання в статті висвітлили лише невеличкий сектор діяльності вегетаріанських товариств на українських землях. Оскільки практично відсутні дослідження цих товариств, є широке поле для подальшої роботи.

Література та джерела

1. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX — початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. — 2005. — № 4. — С. 159–177.
2. Загребельна Н. І., Коляда І. А. Велика війна: українство і благодійність (1914–1917 рр.) / Н. І. Загребельна, І. А. Коляда. — К., 2006. — 193 с.
3. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти (XIX — поч. XX ст.). Київський учбовий округ / Н. А. Сейко. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. — 448 с.
4. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (XIX — початок XX ст.). — К., 1998. — 208 с.
5. Кораблев Л. П. Пять лет из жизни Киевского вегетарианского общества / Л. Кораблев. — К.: Тип. Г. Гурского, 1914. — 27 с.
6. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1910. — № 3–4. — С. 57–60.
7. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1910. — № 9–10. — С. 60–62.
8. Бабин А. Анкета Киевского вегетарианского общества // Вегетарианское обозрение. — К., 1913. — № 1. — С. 23–29.
9. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1914. — № 1. — С. 34–38.
10. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1915. — № 3. — С. 110–112.

11. Старый вегетарианец. По миру. Вегетарианское движение в России за 1914 г. // Вегетарианское обозрение. — К., 1915. — № 1. — С. 34–37.
12. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1912. — № 3–4. — С. 150.
13. Екатеринославское Вегетарианское общество. Общее собрание 21 сентября // Вегетарианский вестник. — К., 1914. — № 4. — С. 7–8.
14. В Киевском Вегетарианском обществе // Вегетарианский вестник. — К., 1914. — № 3 — С. 4–6.
15. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1914. — № 6–7. — С. 247–251.
16. Киевское Вегетарианское общество // Вегетарианский вестник. — К., 1914. — № 5. — С. 4.
17. Одесса // Вегетарианский вестник. — К., 1915. — № 3–4. — С. 16–17.
18. Влад. Кименталь «История одного опыта» и его применение // Вегетарианское обозрение. — К., 1915. — № 1. — С. 2–5.
19. Кушлейко А. К вопросу о детской вегетарианской колонии // Вегетарианское обозрение. — К., 1915. — № 2. — С. 60–62.
20. Старый вегетарианец. По миру // Вегетарианское обозрение. — К., 1915. — № 4. — С. 151–153.
21. Уткин С. Киев // Вегетарианское обозрение. — К., 1915. — № 15–16. — С. 16–18.
22. Помощь раненым // Вегетарианский вестник. — К., 1914. — № 4. — С. 4.
23. Обзор деятельности Киевского губернского земства за 1904–1917 гг. — К., 1918. — Ч. 1. — 196 с.
24. Рибаків М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва / М. О. Рибаків. — К.: Кий, 1997. — 374 с.

REFERENCES

1. DONIK, O. M. (2005) Blahodiynist' v Ukrayini (XIX — pochatok XX st.). — Charity in Ukraine (XIX — early XX centuries). *Ukrayins'kyvystorychnyyzhurnal — Ukrainian Historical Journal*. № 4. p. 159–177. (In Ukrainian).
2. ZAHREBELNA, N. I. & KOLYADA, I. A. (2006) Velyka viyna: ukrayinstvo i blahodiynist' (1914–1917 rr.) — *Great War: Ukrainians and Charity (1914–1917)*. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University. (In Ukrainian).
3. SEYKO, N. A. (2006) Dobrochynnist' u sferi osvity (XIX — poch. XX st.). Kyivys'kyu uchbovyi okruh — *Charity in the field of education (XIX — early XX century.)*. Kyiv Academic District. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Publ. (In Ukrainian).
4. STUPAK, F. Y. (1998) Blahodiyni tovarystva Kyveva (XIX — pochatok XX st.) — *Charitable associations of Kyiv (XIX — early XX centuries)*. Kyiv: Khreschatyk. (In Ukrainian).

5. KORABLEV, L. P. (1914) Pyat let iz zhizni Kiyevskogo vegetarian-skogo obshchestva — *Five years from the life of the Kiev Vegetarian Society*. Kiev: Printing house G. Gursky. (In Russian).
6. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide*. (1910) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 3–4. p. 57–60. Kiev. (In Russian).
7. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide*. (1910) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 9–10. p. 60–62. Kiev. (In Russian).
8. BABIN, A. (1913) Anketa Kiyevskogo vegetarianskogo obshchestva — Questionnaire of the Kiev Vegetarian Society. Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 1. p. 23–29. Kiev. (In Russian).
9. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide*. (1914) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 1. p. 34–38. Kiev. (In Russian).
10. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide* (1915) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 3. p. 110–112. Kiev. (In Russian).
11. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide*. (1915) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 1. p. 34–37. Kiev. (In Russian).
12. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide*. (1912) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 3–4. p. 150. Kiev. (In Russian).
13. ANON (1914) Ekaterinoslavskoye Vegetarianskoye Obshchestvo. Obshcheye sobraniye 21 sentyabrya — Ekaterinoslav Vegetarian Society. General meeting on September 21. Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 4. p. 7–8. Kiev. (In Russian).
14. ANON (1914) V Kiyevskom Vegetarianskom obshchestve — In the Kiev Vegetarian Society. Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 3. p. 4–6. Kiev. (In Russian).
15. Staryy Vegetarianets. Po miru — *An old vegetarian. Worldwide*. (1914) Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 6–7. p. 247–251. Kiev. (In Russian).
16. ANON (1914) Kiyevskoye Vegetarianskoye Obshchestvo — Kiev Vegetarian Society. Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 5. p. 4. Kiev. (In Russian).
17. ANON (1915) Odessa — Odessa. Vegetarianskoye Obozreniye. — *Vegetarian Review*. № 3–4. p. 16–17. Kiev. (In Russian).
18. VLAD. KIMENTAL (1915) «Istoriya odnogo opyta» i ego primeneniye — «The history of one experience» and its application. Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 1. p. 2–5. Kiev. (In Russian).
19. KUSHLEYRO A. (1915) K voprosu o detskoj vegetarianskoy kolonii — To the question of the children's vegetarian colony. Vegetarianskoye Obozreniye — *Vegetarian Review*. № 2. p. 60–62. Kiev. (In Russian).